

Elżbieta Górską

ARABSKA MĄDROŚĆ
LUDOWA
W 1001 EGIPSKICH
PRZYSŁÓW
I PORZEKADEŁ

ARABSKA MĄDROŚĆ LUDOWA

**W 1001 EGIPSKICH
PRZYSŁÓW
I PORZEKADEŁ**

Elżbieta Górską

ARABSKA MĄDROŚĆ LUDOWA

W 1001 EGIPSKICH
PRZYSŁÓW
I PORZEKADEŁ

KRAKÓW

Elżbieta Górską
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
 <https://orcid.org/0000-0001-7639-2352>
 el.gorska@uj.edu.pl

© Copyright by Elżbieta Górská, 2023
Recenzja: prof. dr hab. Janusz Danecki
Opracowanie redakcyjne: Paulina Więcek
Opracowanie transkrypcji: dr Magdalena Zawrotna
Projekt okładki i ilustracje: Karolina Bik

ISBN 978-83-8138-956-3 (druk)
ISBN 978-83-8138-957-0 (online)
<https://doi.org/10.12797/9788381389570>

Publikacja dofinansowana przez Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

Rodzinie i Przyjaciółom

Spis treści

Wstęp	9
Sytuacja językowa w krajach arabskich	12
Przysłowia w świecie arabskim: rys historyczny	13
Uwagi metodologiczne	17
Klasyfikacja przysłów i organizacja tekstu	19
Objaśnienie zasad transkrypcji i skrótów	20
I. Identyczność treści i metafory na poziomie leksykalnym	24
II. Podobieństwo treści i metafory, ze zróżnicowaniem leksykalnym	36
III. Podobieństwo treści przy całkowitej odmienności metaforycznej i leksykalnej	70
IV. Przysłowia egipskie i arabskie bez wskazania odpowiedników polskich	168
Tematyka ogólna	169
Natura ludzka – wady i zalety	176
Porady praktyczne, wskazówki, przestrogi	183
Stosunek do tradycji i religii	193
Życie rodzinne i uczuciowe	194
Życie społeczne	199
Zakończenie	213
Aneks: alfabetyczny wykaz przysłów polskich	217
Bibliografia	229
Summary	233

Wstęp

Niniejsza książka, mająca niewątpliwie charakter naukowy, powstała jednak przede wszystkim w celu zapewnienia P.T. Czytelnikowi godziwej, intelektualnej rozrywki – dlatego też ma ona formę lżejszą, bardziej potoczną i przystępną niż większość opracowań akademickich, poruszających tematy ważne i poważne. Inspiracją do przyjęcia takiej właśnie formy stało się *500 zdań polskich* Jerzego Bralczyka (2015), która to książka zachwyca lekkim i dowcipnym stylem, a analiza treści polskich przysłów, porzekadeł i frazeologizmów staje się pretekstem do pogłębionych rozważań psychologicznych, socjolingwistycznych i literackich. Ich uzupełnienie – także o adekwatny materiał ilustracyjny i całkowicie świeży układ tematyczny – można odnaleźć w kolejnej książce Bralczyka *Porzekadła* (2021). Obydwie pozycje to wspaniałe przykłady pisania o rzeczach ważnych w sposób jasny i prosty, piękną polszczyzną. Czytelnik podziwia erudycję Autora, uświadamiając sobie lub przypominając bogactwo naszej tradycji kulturowej, której nośnikiem jest między innymi wykorzystany materiał językowy.

„Przysłowia ostrzegają, radzą, zmuszają do zastanowienia, służą za matryce do wyjaśniania zjawisk, nie tylko trudnych do wyjaśnienia. I bywa, że pocieszają” [Bralczyk 2015: 226]. „Przysłowia są nie tylko mądrością narodów, ale doskonałym zwierciadłem ich kultury. Koncentrują się na wadach, zalecanych i zasadach współżycia. [...] Dla Arabów po dziś dzień stanowią ważny element systemu komunikacji międzyludzkiej, zarówno w języku literackim, jak i w dialektach” [Dziekan 2008: 431].

W artykule z 2016 roku po raz pierwszy podjęłam tematykę paremiologiczno-porównawczą, którą jednak zarysowałam tam bardzo pobieżnie, posługując się mocno ograniczonym korpusem trzydziestu przysłów, wyłącznie w arabskim języku literackim [Górska 2016: 65-76]. Bazę niniejszej pracy stanowi jednak materiał innego rodzaju: zapisany w dialekcie zbiór 3188 egipskich przysłów ludowych, zebrany i skomentowany przez wybitnego dziewiętnastowiecznego egipskiego humanistę, pisarza i historyka, Aḥmada Taymūra Bāṣę (1871-1930), pt. *Al-ʿAmṭāl al-ʿāmmiyya* („Przysłowia ludowe”); czwarte wydanie ukazało się w 1986 roku w Kairze. „Ludowe przysłowia jawią się jako bardziej spontaniczne, bardziej więc naturalnie prawdziwe” [Bralczyk 2015: 32] – podzielałam to przekonanie, to właśnie w środowiskach wiejskich ujawnia się bowiem nieskażona żadnymi obcymi wpływami mądrość ludowa, przekazywana z pokolenia na pokolenie. Jest to zarazem fascynujący materiał dla językoznawcy. Dialekt egipski, ale też niekiedy przemieszany ze standardowym językiem arabskim, jest zrozumiały w większości rejonów świata arabskiego. Przysłowia – krótkie formy pełne interesujących leksemów, zwrotów frazeologicznych i idiomów, stanowią bogate źródło wiedzy o języku arabskim w postaci mówionej, wciąż żywym, choć sięga swoimi korzeniami daleko w przeszłość.

Powyższy materiał uzupełniam drugim zbiorem: to wielki, trytomowy *Muʿğam al-ʿamṭāl al-ʿarabiyya* („Słownik przysłów arabskich”) Ḥayr ad-Dīna Šamsīʿego Bāṣy, wydany w 2011 roku w Rijadzie, zawierający łącznie 11 229 przysłów. Wykazanie ścisłego związku myślenia i obrazowania w kulturze ogólnoarabskiej i lokalnych społecznościach poszczególnych państw (tu: Egiptu) wydaje się zasadne i może być dla Czytelnika interesujące, podobnie jak porównanie metafor stosowanych w podobnych sytuacjach w innych krajach. Sporadycznie, w miarę dostępności zweryfikowanego materiału, uzupełniam więc niekiedy przykłady również o przysłowia z innych obszarów świata arabskiego, traktując to jako pewne urozmaicenie lektury. Znajdą się tu też powiedzenia zasłyszane w trakcie podróży po krajach arabskich lub przeczytane w tekstach literackich, a jedynie okazjonalnie potwierdzone przez rodzimych użytkowników języka – te nie posiadają szczegółowych odniesień do bibliografii.

Wartość powyższego materiału przybliży Czytelnikowi podrozdział wyjaśniający nader skomplikowaną sytuację socjolingwistyczną w świecie arabskim. Przede wszystkim nieorientalistom należy tu wytłumaczyć rozgraniczenie pojęć „język arabski” a „język/dialekt egipski”, na co dzień zwykle ze sobą utożsamianych.

Dodatkowego komentarza wymaga również tytuł książki. Trudno mówić o dokładnej liczbie przysłów zawartych w niniejszym opracowaniu, jako że podstawowe przykłady dialektalne uzupełniane są o ich odpowiedniki w arabskim języku literackim lub w innych dialektach – z pewnością jednak ich łączna liczba oscyluje wokół tytułowego „tysiąca jeden”, a nawet ją przekracza. Tytuł ten należy traktować metaforycznie, nawiązuje bowiem do dawnej literackiej tradycji Wschodu. „Tysiąc” było zawsze w świecie arabskim swojego rodzaju symbolem, wskazującym na dużą liczbę lub ilość, i „nie należy brać jej dosłownie” [Walther 2008: 251]. Używane kiedyś w tytułach „tysiąc jeden” to prawdopodobnie przeniesienie z tureckiego *bin bir*, oznaczającego „tysiąc jeden” również w znaczeniu bardzo dużej liczby [Walther 2008: 251].

Odpowiednikami w języku polskim nie zawsze są tradycyjne przysłowia ludowe. Przytaczam także popularne powiedzenia, cytaty literackie, czy nawet współczesne zwroty potoczne, utrwalone w naszej świadomości językowej i społecznej. Ułatwiają zrozumienie niektórych arabskich metafor, pomagają dotrzeć do głębszego sensu danego porzekadła. W tym samym celu nie stronię od wyrażenń dosadnych w języku polskim, jeśli tylko mogą w sposób właściwy oddać znaczenie i koloryt wypowiedzi egipskich, często bardzo bezpośrednio nazywających zjawiska otaczającej rzeczywistości. Nie ogranicza mnie również konieczność przestrzegania równoległych ram czasowych porównywanego materiału, a to ze względu na główny cel niniejszego opracowania.

Jest nim bowiem jedynie próba ukazania bogactwa ludzkiej wyobraźni, wyrażanego w dwóch językach przynależących do odmiennych genetycznie grup – afroazjatyckiej, semickiej oraz indoeuropejskiej, słowiańskiej – poprzez zestawienie i porównanie metafor powstałych w dwóch różnych kręgach geograficznych, klimatycznych i kulturowych. Nie odważam się sięgać do źródeł tych metafor i nie próbuję sugerować przyczyn kształtowania się takiego, a nie innego obrazu w danej społeczności; takie ujęcie wymagałoby dalece pogłębionych studiów interdyscyplinarnych (językoznawczych, historycznych i socjokulturowych), które powinny stać się w przyszłości tematem wielkich, przekrojowych projektów, realizowanych w ramach pracy zespołowej. Moja książka ma na celu jedynie dostarczenie Czytelnikowi pewnego niewielkiego wycinka mało rozpowszechnionej wiedzy na temat przysłów arabskich, a także rzetelnie opracowanego materiału źródłowego w postaci ponad tysiąca przykładów ludowych porzekadeł egipskich. Porównanie z istniejącym zasobem rodzimych przysłów może pobudzić wyobraźnię Czytelnika i skłonić go do

samodzielnej refleksji na temat różnic oraz podobieństw w postrzeganiu świata przez odmienne pod wieloma względami społeczeństwa. Może też zwrócić uwagę i uwrażliwić na istnienie tych odmienności, a także skłonić do pogłębienia wiedzy w zakresie poruszanej problematyki.

Sytuacja językowa w krajach arabskich

Językowy obszar świata arabskiego charakteryzuje pojęcie dyglosji, co oznacza współwystępowanie języka literackiego i dialektów w tak zwanej dystrybucji komplementarnej – na różnych, ale uzupełniających się płaszczyznach życia społecznego. Opisana sytuacja zakłada, że w tym samym społeczeństwie funkcjonują dwie odmiany języka, „materialnie od siebie różne, ale związane genetycznie i bliskie sobie, nie mające statusu języków odrębnych” [Danecki 2000: 23]. Standardowy arabski język literacki (MSA = Modern Standard Arabic) definiowany jest najogólniej jako „odmiana języka arabskiego, używana przez świat arabskojęzyczny w funkcji podstawowego narzędzia komunikacji w formie pisanej” [Górska 2015: 16, za: Beeston 1970: 12]. Język współczesnej prozy – powieści, opowiadań, felietonów i wszelkiego rodzaju publikacji jest również stosowany w sytuacjach formalnych: „środkach masowego przekazu, instytucjach religijnych, akademickich i naukowych, znany jest wykształconej klasie użytkowników w całym świecie arabskim i umożliwia porozumienie przedstawicielom różnych krajów tego obszaru, mówiących odrębnymi i znacznie różniącymi się od siebie dialektami” [Górska 2015: 17, za: Khalil 1999: 6]. Rodzimym dialekt jest bowiem naturalnym, nabywanym od urodzenia językiem komunikacji werbalnej danej społeczności. Nie posiada jednak sformalizowanej, ustalonej i spisanej normy, chociaż stosuje się tu pewne zasady, wyraźnie wyczuwane przez jego użytkowników [Danecki 2000: 32].

Ten z konieczności uproszczony, dychotomicznie zarysowany podział jest niewystarczający i służy jedynie do zarysowania podstaw opisanej sytuacji. W rzeczywistości, ze względu na stałą interferencję współistniejących form pisanych i mówionych, w sferze obu odmian języka mamy do czynienia z tworzeniem się wersji mieszanych, pośrednich. Tak zwany język średnioarabski – współcześnie określany w literaturze zachodniojęzycznej jako Educated Spoken Arabic (ESA) – nie jest odmianą jednolitą, a tworzy językowe kontinuum pomiędzy dwoma skrajnymi biegunami modelu dyglosyjnego

[Kniaź 2013: 10]. „Z uwagi na ogromne zróżnicowanie dialektalne, nie można mówić o jednej odmianie pośredniej, ponieważ podstawę zawsze stanowi konkretny dialekt” [Kniaź 2013: 10].

Blisko 1500-letnie arabskie dziedzictwo kulturowe, do którego przyznają się i którym się szczycą wszyscy muzułmanie, związane jest z ustandaryzowaną literacką odmianą języka; kolejno klasycznego (XVII-XIX w.) i współczesnego (od XIX w. do czasów obecnych). Równolegle jednak przez cały ten okres obserwować można rozwój dialektów lokalnych, w których toczy się życie codzienne i powstaje literatura ludowa – pieśni, baśnie, opowieści i anegdoty przekazywane ustnie, nierejestrowane i częstokroć zaginione lub zapomniane. Te, które ocalały, zawdzięczamy autorom wielkich dzieł filologicznych, zwłaszcza adabowych, reprezentujących lekką prozę narracyjną i służących jednocześnie do dostarczenia czytelnikowi zarówno pewnej porcji wiedzy na różne tematy, jak i rozrywki (IX-XII w.).

Do tego nurtu należą też niewątpliwie przysłowia i powiedzenia używane na co dzień w zwykłej, bieżącej komunikacji danej społeczności. One również były obiektem zainteresowania niektórych filologów, co bardziej szczegółowo zostanie przedstawione poniżej. Jednak, jak pisze Bielawski: „Arabowie tradycyjnie ignorowali literaturę ludową i język dialektalny, uczeni filologowie i literaci uważali za ujmę zajmowanie się językiem i literaturą ludu. A jeżeli jakiś pisarz zdecydował się utrwalić na piśmie literaturę ludową przekazywaną przez wieki w tradycji ustnej, to starał się podnieść poziom języka i stylu ludowego do poziomu klasycznego; wyjątkowo tylko pozostawiano utwór w dialekcie” [Bielawski 1995: 292]. Jednym z takich wyjątków w historii leksykografii arabskiej XX wieku jest zaprezentowane w niniejszym opracowaniu pionierskie dzieło Aḥmada Taymūra Baśy, którego sylwetkę przybliżyłam w następnym podrozdziale, zawierającym skrótowy rys historyczny paremiologii arabskiej.

Przysłowia w świecie arabskim: rys historyczny

Przysłowia to bardzo cenne i cenione dziedzictwo literackie świata arabskiego. Jego początki sięgają czasów przedmuzułmańskich (IV-V w.) – to tzw. przysłowia beduińskie ilustrujące wzorce Arabów-koczowników, ich życie codzienne i filozofię życiową [Bielawski 1968: 333]. Wchodzi w skład wielkiej grupy

przysłów ludowych, przechowywanych w tradycji ustnej i przekazywanych z pokolenia na pokolenie, które stały się dla późniejszych filologów arabskich pierwszymi oryginalnymi pomnikami języka i literatury [Bielawski 1968: 332]. Inne pochodzą z ważnych dla społeczności arabskiej tekstów literackich, takich jak Koran, hadisy (ar. *ḥadīṭ*: opowieść związana z osobą Proroka Muḥammada) czy poezja. Trzecia grupa to przysłowia zapożyczone, przetłumaczone z innych języków. W dawniejszych czasach z syriackiego, perskiego, greki czy łaciny, a w nowszych – z języków europejskich [por. Shvitiel 2008: 732]. Tę ostatnią grupę, w przeciwieństwie do dwóch pierwszych, klasycznych, określano jako poklasyczną, a w arabskiej terminologii: *muwalladūn* („mieszanego pochodzenia”) [por. Shvitiel 2008: 732].

Niezależnie od źródła pochodzenia przysłowia stanowią dla Arabów bardzo istotny element języka, którym się posługują, czy to w odmianie dialektalnej, czy literackiej. Traktowane są jako esencja mądrości ludowej, doświadczenia życiowego wyrażanego w sposób obrazowy, metaforyczny, ale dla każdego zrozumiały. Mogą też zawierać mądrość głębszą – filozoficzną, wskazówki, maksymy i sentencje moralne, a także funkcjonować jako środek stylistyczny tekstów literackich – metafory i porównania służące do podkreślenia przekazu autora [Bielawski 1995: 295]. Nic więc dziwnego, że przysłowia zawsze cieszyły się dużym zainteresowaniem arabskich filologów. W ciągu IX–XII wieku powstały liczne zbiory i opracowania, z których wiele zaginęło, ale też niektóre się zachowały. Przytaczam za Bielawskim [1995: 294–295] najważniejsze z nich, opracowane przez znanych w świecie arabskim uczonych, zarówno językoznawców, jak i teoretyków literatury i retoryki:

- Abū ‘Ubayda (zm. 837): *Kitāb al-ʿamṭāl* („Księga przysłów”) – najstarszy i najważniejszy zbiór arabskich przysłów klasycznych;
- al-Mufaḍḍal ad-Dabbī (zm. ok. 786): *ʿAmṭāl al-ʿarab* („Przysłowia Arabów”);
- al-Mufaḍḍal Ibn Salāma (zm. ok. 900): *Kitāb al-fāḥir* („Księga wspaniałości”);
- al-ʿAskarī, Abū Hilāl (zm. 1005): *Ġamharat al-ʿamṭāl* („Zbiór przysłów”);
- al-Maydānī, Aḥmad Ibn Muḥammad (zm. 1124): *Mağmaʿ al-ʿamṭāl* („Zbiór przysłów”) – poważny i najlepiej zachowany zbiór zawierający 4766 najpopularniejszych przysłów arabskich, klasycznych i poklasycznych, opatrzonych komentarzami, rozwijającymi się w całe opowieści [Dziekan 2008: 430];
- Az-Zamaḥṣarī (zm. 1149): *Kitāb al-mustaḳṣā fī ʿamṭāl al-ʿarab* („Wyczerpująca księga o przysłowia Arabów”).

Oprócz wyżej wymienionych istnieje wiele zbiorów pomniejszych, przy czym duża liczba przysłów – jak już wspomniano – znajduje się w rozmaitych dziełach adabowych, studiach literackich i w poezji [Bielawski 1995: 294]. Na tle tej sytuacji opracowanie Aḥmada Tawfīqa Taymūra Baśy jawi się jako dokonanie o charakterze wybitnie innowacyjnym. Jego ogromna zasługa polega na zebraniu i zarejestrowaniu w zapisie dialektalnym, ale też opatrzeniu komentarzem, zbioru ludowych przysłów egipskich, częstokroć z odniesieniami do wersji języka literackiego.

Ten sławny egipski uczony, pisarz i historyk urodził się 6 listopada 1871 roku w Kairze, w rodzinie bogatych właścicieli ziemskich. Jego ojciec, Ismāʿīl Taymūr, pochodzenia kurdyjskiego, był członkiem królewskiej świty dynastii Muḥammada ʿAlego; matka wywodziła się z rodziny tureckiej. Aḥmad został wykształcony przez swoją starszą siostrę ʿĀʾiṣę Taymūriyyę (1840-1902), działaczkę społeczną, poetkę i powieściopisarkę działającą na rzecz praw kobiet, oraz jej męża Muḥammada Tawfīqa. Przez kilka lat był uczniem Szkoły Francuskiej, której jednak nie ukończył. Odebrał edukację w domu, gdzie nauczył się tureckiego i perskiego. Był gorliwym uczniem sławnego filozofa i publicysty, Muḥammada ʿAbduha; uczęszczał na jego wykłady z zakresu języka arabskiego, retoryki i filozofii. Wcześniej rozpoczął karierę jako pisarz, a jego dom stał się miejscem spotkań wielu luminarzy kultury owych czasów, którzy prowadzili dyskusje na tematy literackie, naukowe i polityczne.

Po przedwczesnej śmierci żony, zmarłej na odrę, przeniósł się z Kairu na wieś, gdzie poświęcił się wychowaniu i edukacji swoich dwóch synów, Muḥammada i Maḥmūda. Wślawili się w późniejszych latach działalnością na niwie literatury egipskiej: pierwszy jako dramaturg, drugi – powieściopisarz. Ojciec, zamożny uczony i bibliofil, od małego zachęcał ich do poszukiwań w tym zakresie.

Jego własne zainteresowania oscylowały wokół powrotu do arabskiego „złotego wieku” literatury, w którym poszukiwał inspiracji, wzorów i utrwalenia budzącej się po okresie „letargu” narodowej tożsamości. Był znakomitym znawcą zagadnień literackich, ale też języka i historii Arabów oraz członkiem prestiżowej Akademii Języka Arabskiego w Damaszku. Jako człowiek o wszechstronnych zainteresowaniach prowadził też pionierskie badania nad folklorem i sztuką ludową, w tym nad tradycją „teatru cieni”, który rozpowszechnił się na terenie świata arabskiego w okresie rządów osmańskich. Temu zawdzięczamy też wykorzystany w niniejszym opracowaniu zbiór egipskich przysłów dialektalnych. Odziedziczony duży majątek Aḥmad Taymūr wydał głównie na książki i skrypty. Prywatną bibliotekę, zawierającą

ponad 20 tysięcy książek – w tym unikatowy zbiór rękopisów arabskich – jego syn Maḥmūd przekazał do użytku publicznego Egipskiej Bibliotece Narodowej w Kairze.

Aḥmad Taymūr Bāšā zmarł w 1930 roku, pozostawiając po sobie liczne dzieła o charakterze literackim i naukowym. Najważniejsze z nich to, między innymi: *ʿAsrār al-ʿarabiyya* („Tajemnice języka arabskiego”), *Al-Mawsūʿa at-taymūriyya* („Encyklopedia Taymūra”) oraz *At-Taḍkira t-taymūriyya* („Pouczenie Taymūra”) – dwa obszerne dzieła o charakterze encyklopedycznym, *Mūsīqā wa-l-ġināʾ ʿinda l-ʿarab* („Muzyka i śpiew u Arabów”), *Min kunūz al-ʿarab fī l-luġa wa-l-fann wa-l-ʿadab* („Ze skarbów Arabów: o języku, sztuce i literaturze”) i, oczywiście, prezentowane w niniejszym opracowaniu *Al-ʿamṯāl al-ʿammiyya* („Przysłowia ludowe”). [Biografia na podstawie wstępu: Taymūr 1986: 1-5, oraz Bielawski, Skarżyńska-Bocheńska, Jasińska 1978: 152, 428].

Od początków XX wieku, idąc śladem tego wybitnego badacza, zaczęto powoli interesować się rodzimym folklorem także i w innych krajach arabskich. Po drugiej wojnie światowej zaczęły powstawać specjalnie powołane do tego celu instytuty, które prowadzą studia w tej dziedzinie [Bielawski 1995: 292]. Shvitiel [2008: 735] wymienia najbardziej reprezentatywne zbiory regionalnych przysłów, które ukazywały się kolejno w następujących krajach: Maroko (E. Westermarck, 1930), Palestyna (Š.ʿA. ʿAsqar, 1933), Arabia Saudyjska (A. al-Ġuhaymān, 1964), Irak (A. at-Tikrītī, 1971), Emiraty Arabskie (E.R. as-Sabbāġ, 1978), Jordania (H. al-ʿAmad, 1978), Kuwejt (A. Nūrī, 1981), Libia (M. Ḥaqīq, 1982), Jemen (I. al-ʿAqwaʿ, 1984), Bahrajn (Ġ.M.H. al-ʿAbdallāh, 1984), Liban (A.B. Yaʿqūb, 1989), Syria (M. Kayyāl, 1993), Algieria (M. Ben Cheneb, 2003) – co, oczywiście, nie wyczerpuje całej listy. W Egipcie zbiór przysłów ludowych ukazał się w opracowaniu al-Baqlī’ego w tym samym roku 1986, kiedy to opublikowano czwarte wydanie zbioru Aḥmada Taymūra Baśy. Wciąż nie traci ono aktualności i co jakiś czas jest wznawiane.

W Europie wykazywano zainteresowanie przysłowiami arabskimi, począwszy od XVII wieku. Przykładowo: Joseph Scaliger (1540-1609), Thomas van Erpe (Erpeniusz, 1584-1624), Johann J. Reiske (1716-1774). Najpoważniejszą pracę nad zbiorem przysłów al-Maydānī’ego podjął niemiecki orientalista Georg W. Freytag, który przetłumaczył go na łacinę i wydał wraz z komentarzami w trzech tomach, pt. *Arabum Proverbia* – Bonn, 1838-39 [Dziekan 2008: 430]. Obecnie rozmaite zestawy przysłów spotkać można w postaci rozproszonej, przytaczane w różnego rodzaju opracowaniach, słownikach,

Bibliografia

- Adalberg S., 1889-1894, *Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowio-
wych polskich*, Druk Emila Skińskiego, Warszawa.
- Ba'albaki M., 1989, *The Lamps of Experience. A Collection of English Prov-
erbs with Origins and Arabic Equivalents*, [w:] M. Ba'albaki, *Al-Mawrid.
A Modern English-Arabic Dictionary*, Dar el-Ilm, Bejrut.
- Bartmiński J., 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Wydawnictwo Uni-
wersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Beeston A.F.L., 1970, *The Arabic Language Today*, Hutchinson, London,
Hutchinson University Library. Modern Languages and Literature.
- Bielawski J., 1968, *Historia literatury arabskiej. Zarys*, Zakład Narodowy
im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Bielawski J., Skarżyńska-Bocheńska K., Jasińska J., 1978, *Nowa i współcze-
sna literatura arabska 19 i 20 w. Literatura arabskiego Wschodu*, tłum.
poezji K. Skarżyńska-Bocheńska, J. Jasińska, Państwowe Wydawnictwo
Naukowe, Warszawa.
- Bielawski J., 1995, *Klasyczna literatura arabska. Zarys*, Dialog, Warszawa,
Literatury Orientalne.
- Bogusławski A., 1976, *O podstawach ogólnej charakterystyki przysłów*, „Pa-
miętnik literacki” nr 3, s. 145-172.
- Bralczyk J., 2015, *500 zdań polskich*, Agora, Warszawa, *Biblioteka Gazety
Wyborczej*.
- Bralczyk J., 2021, *Porzekadła*, Bosz, Olszanica.

- Cinciała A., red., 1885, *Przysłowia, przypowieści i ciekawsze zwroty językowe ludu polskiego na Śląsku, w księstwie cieszyńskim*, Drukiem Henryka Feitzingera i Sp., Cieszyn.
- Danecki J., 2000, *Współczesny język arabski i jego dialekty*, Dialog, Warszawa, *Języki Azji i Afryki*.
- Dziekan M.M., 2008, *Dzieje kultury arabskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Górska E., 2015, *Intensyfikacja treści we współczesnym arabskim języku literackim*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Górska E., 2016, *The Image of the World in Polish and Arabic Proverbs as a Contribution to Research in the Field of Comparative Paremiology – a Preliminary Outline*, „Rocznik Orientalistyczny”, t. LXIX, z. 2, s. 65-76.
- Grzegorzczkova R., 1999, *Pojęcie językowego obrazu świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 41-49, *Czerwona Seria Instytutu Filologii Polskiej UMCS*, 12.
- Hejwowski K., 2015, *Tłumaczenie idiomów*, [w:] K. Hejwowski, *Iluzja przekładu. Przekładoznawstwo w ujęciu konstruktywnym*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice, s. 245-274, *Studia o Przekładzie*, 41.
- Khalil A.M., 1999, *A Contrastive Grammar of English and Arabic*, Jordan Book Centre, Bethlehem.
- Kłosińska K., 2011, *Słownik przysłów. Przysłownik*, Publicat, Poznań.
- Kniaź M., 2013, *Odmiana pośrednia języka arabskiego w Egipcie. Struktura i rola kulturotwórcza*, Uniwersytet Jagielloński–Wydawnictwo Libron, Kraków, *The Polish Journal of the Arts and Culture. Monografie*.
- Kopaliński W., 1987, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Krzyżanowski J., red., 1969-1978, *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*, t. I-IV, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Król I., 2009, *Pismo i ortografia arabska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Murkocińscy J.M., 2015, *Polsko-arabski słownik frazeologiczny dialektu syryjskiego*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Nicholson R.A., 1969, *A Literary History of the Arabs*, Cambridge University Press, Cambridge.

Arab Folk Wisdom in 1001 Egyptian Proverbs and Sayings

Summary

This study falls within the scope of comparative paremiology. It offers a comprehensive lexical, semantic, and pragmatic analysis of over a thousand Egyptian folk proverbs and sayings, as well as literary Arabic ones, comparing them to their well-recognized Polish counterparts, or in the absence of such, authorial translations along with commentary. This approach showcases the richness of human imagination expressed in two distinct language families: Afro-Asiatic (Semitic) and Indo-European (Slavic). It does so by comparing metaphors that have originated in diverse geographic, social, and cultural contexts. The author deliberately refrains from commenting on the origins of these metaphors or suggesting the reasons behind the formation of a particular image within a given community. To accomplish this, further interdisciplinary studies would be essential, encompassing linguistic, historical, sociological, and cultural dimensions. Future projects of this sort would require substantial collaborative effort. This work aims to acquaint the reader with a selection of Arabic proverbs and sayings, which have been relatively unknown and unpublished in Poland until now. It also strives to present meticulously compiled source material, encompassing over a thousand examples. Contrasting this with the existing body of Polish proverbs may stimulate the reader's imagination and prompt independent reflection on the perception of the world by societies that differ in many aspects. It may also draw attention to

these distinctions, sensitizing individuals to their existence, and encouraging further exploration of the issues raised.

The material for this study is primarily based on a collection of 3188 Egyptian folk proverbs, entitled *Al-ʿAmṭāl al-ʿāmmiyya (Folk Proverbs)*, compiled and annotated by the eminent nineteenth-century Egyptian scholar and pioneer of a modern approach to Arabic paremiology, Aḥmad Taymūr Bāshā (1871-1930). The fourth edition of his work was published in Cairo in 1986. This corpus has been supplemented with another collection, a vast three-volume *Dictionary of Arabic Proverbs (Muʿğam al-ʿamṭāl al-ʿarabiyya)* by Khayr ad-Dīn Shamsī Bāshā, which was published in 2011 in Riyadh and comprises a total of 11 229 proverbs in the literary language. Demonstrating the close relationship between thought and imagery in Arab culture at large and in the local communities of specific countries (in this case, Egypt) appears justified and promises to be of interest to the reader. Similarly intriguing may be the comparison of metaphors used in similar situations in other countries. Occasionally, where verified material is available, proverbs from other regions of the Arab world are included, adding a layer of diversity to the reading experience. Furthermore, this work contains expressions encountered when travelling in Arab countries, or drawn from literary texts and occasionally validated by native language users.

The Polish equivalents are not always confined to traditional folk proverbs, but they may also include popular sayings, literary quotes, or even contemporary colloquial phrases, embedded in our linguistic and social awareness. This approach aims to enhance the understanding of specific Arabic metaphors and facilitate a deeper grasp of the intended message in each saying. The author does not shy away from using strong or vivid language, as long as it aptly conveys the meaning of the Egyptian expressions, which often straightforwardly name the phenomena of the surrounding reality.

The proverbs in this study are organized into four main groups. The first group (I) comprises phraseological expressions that are identical – or at least demonstrate very close resemblance – in content and metaphor between the Arabic and Polish languages at the lexical level. The second group (II) presents examples of similarity in content and metaphor, with varying lexical differences in the expressions. The third group (III) places side by side proverbs with akin meanings in both languages, yet with complete dissimilarity in both metaphorical and lexical aspects. Finally, the fourth group (IV) comprises proverbs and sayings for which a clear equivalent in the Polish tradition cannot be found,

or the equivalent is unknown to the author. It cannot be conclusively affirmed that this group of proverbs lacks such a counterpart, as limited exposure to proverbs from the target language area, especially folk and colloquial ones, may be a hindrance. Readers keen on the subject might contribute improved solutions based on their own knowledge and experiences, and further, more detailed research in the field of comparative paremiology should affirm the cultural distinctiveness of individual proverbs.

Chapter IV follows a different structure compared to the others, as it does not offer Polish proverbial and phraseological equivalents for specific examples. It is divided into thematic groups, in which sayings with similar meanings and messages are presented side by side, accompanied by a brief commentary from the author or explanations from a native speaker, i.e. one of the authors of the primary collections from which the original proverbs were sourced. The division takes into account the following aspects of daily life: General topics, Human nature – vices and virtues, Advice, tips and warnings, Tradition and religion, Family and emotional life, Life in society.

The book includes an Appendix, an alphabetical list of 375 Polish proverbs and sayings, provided to facilitate navigation through this extensive material. Readers unfamiliar with the Egyptian dialect or the Arabic language can easily locate counterparts of various proverbs in both of these language variants. The Roman numeral in parentheses indicates the corresponding chapter, while the Arabic numeral guides the reader to the specific proverb and related phrases with similar meaning, along with annotations.

The main content of the book is preceded by introductory chapters. They discuss the specific linguistic situation in Arab countries, offer an in-depth exploration of proverbs in the Arab world, presenting both a historical overview and a survey of previous research, along with the author's methodological approach to the study. Additionally, the introductory chapters elaborate on the classification of proverbs and the organization of the text, and explain the use of abbreviations and the principles governing transcription.

In the conclusion, attention is drawn to the potential research opportunities offered by concurrently conducted projects that include paremiological comparisons across different languages worldwide. These projects have the potential to uncover additional areas of similarity and divergence in the depiction of the world by communities with diverse cultural backgrounds. A detailed lexical and semantic analysis of proverbs used by various nations could paint a fascinating panorama of diversity. This would illustrate how we perceive and depict our

reality, how we think about the world, and how these perceptions are translated into metaphorical language across varying social and cultural contexts. The research prospects in comparative paremiology are virtually limitless, offering promise for increased engagement from specialists in various fields in this extensive and fascinating subject.

transl. Izabela Curyllo-Klag PhD

Keywords: Egyptian/Arabic/Polish proverbs, comparison of Egyptian/Arabic and Polish proverbs, linguistic analysis of proverbs, comparative/contrastive paremiology

Prof. dr hab. Elżbieta Górską z Katedry Arabistyki w Instytucie Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego specjalizuje się w zagadnieniach językoznawstwa arabskiego, głównie gramatyki i leksykologii. Zajmuje się przy tym problematyką przekładu i dydaktyki języka arabskiego. Opublikowała m.in. trzy monografie z dziedziny składni arabskiej (*Multiattributive Nominal Phrases in Modern Written Arabic*, 1991; *Studium kontrastywne składni arabskich i polskich współczesnych tekstów literackich*, 2000; *Intensyfikacja treści we współczesnym arabskim języku literackim*, 2015),

liczne artykuły z tego zakresu i jako współautorka – kilka podręczników dla studentów filologii arabskiej. Prowadziła wykłady w Akademii Języka Arabskiego w Damaszku (Syria), jak również na tamtejszym Uniwersytecie oraz na uniwersytetach w Tunisie (Tunezja), Bejrucie (Liban) oraz Adenie i Sanie (Jemen). Pełniła funkcję prodziekana ds. dydaktyki, a następnie przez dwie kadencje (2012-2020) dziekana Wydziału Filologicznego UJ. Wchodzi w skład Komitetu Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk oraz Komisji Orientalistycznej PAN w Krakowie. Przez dwie kadencje (2009-2017) była członkinią Państwowej Komisji Egzaminacyjnej Ministerstwa Sprawiedliwości.

Jak pisze w swojej recenzji wybitny polski arabista prof. Janusz Danecki: „[to] interesująca książka, skrywająca w lekkim stylu i miłej opowieści wyniki badań opartych na dogłębnej wiedzy naukowej”. Na jej treść składa się wszechstronna analiza leksykalna, semantyczna i pragmatyczna ponad tysiąca ludowych przysłów egipskich oraz literackich arabskich i zestawienie ich z polskimi odpowiednikami w formie utrwalonych przysłów i porzekadeł lub też – przy ich braku – autorskich tłumaczeń wraz z komentarzem. W rezultacie zaobserwować można bogactwo ludzkiej wyobraźni i metaforyki, wyrażane w dwóch językach należących do odrębnych grup: afroazjatyckiej (semickiej) i indoeuropejskiej (słowiańskiej), co skłania odbiorcę do samodzielnej refleksji na temat różnic i podobieństw w postrzeganiu świata przez odmienne pod wieloma względami społeczności. Dzięki aneksowi zawierającemu listę 375 przysłów i powiedzeń polskich można bez trudu znaleźć ich odpowiedniki w obydwu odmianach języka arabskiego, jak również pokusić się o ich praktyczną wymowę, dzięki zastosowaniu uproszczonej transkrypcji w alfabecie łacińskim.

